

15. *Прокопенко В. Л.* Геополітичний образ країни як чинник громадянської ідентичності студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.05. "Соціальна психологія; психологія соціальної роботи" / В. Л. Прокопенко. – К., 2012. – 18 с.
16. Психологія масової політичної свідомості та поведінки : [кол. моногр.] / відп. ред. В. О. Васютинський. – К. : ДЮК-К, 1997. – 164 с.

Дроздов А. Ю. Особенности массового геополитического сознания украинской молодежи

Приведены результаты авторского эмпирического исследования психосемантических особенностей массового геополитического сознания отечественных студентов. Описаны тенденции восприятия и оценки ряда стран мира (США, России, Германии, Украины, Великобритании, Китая, Франции, Японии и Канады), особенности и критерии их социальной категоризации. В частности, установлено, что геополитические образы стран Запада и Японии носят идеализированный характер, образ России является достаточно амбивалентным, а Украины – делится на доминирующий негативный образ "Украины-государства" и позитивный – "Украины-страны".

Ключевые слова: геополитическое сознание, геополитический образ, геополитическая ментальная карта.

Drozdov O. Y. Characteristics of mass geopolitical consciousness of the Ukrainian youth

The results of the author's empirical research of psycho-semantic peculiarities of national students' mass geopolitical consciousness are presented in the article. The tendencies of perception and evaluation of different countries of the world (the USA, Russia, Germany, Ukraine, Great Britain, China, France, Japan and Canada), peculiarities of and criteria for their social categorization are described. It is proved, among other things, that the geopolitical images of the Western countries and Japan are idealized, the image of Russia is quite ambivalent, and that of Ukraine is represented by the dominating negative image of "Ukraine-state" and the positive one of "Ukraine-country".

Key words: geopolitical consciousness, geopolitical image, geopolitical mental map.

ПРОБЛЕМНА СІМ'Я ТА КРИТЕРІЇ ЇЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

А. В. Склярук, м. Київ

Показано, що в умовах сучасного інформаційного суспільства зростає кількість сімей, не здатних виконувати функцію виховання власних дітей. Здійснено спробу комплексного розгляду проблемної сім'ї – як первинної соціальної групи, де дитина набуває першого соціального досвіду, і як базового інституту соціалізації, де цей досвід спрямовується в просоціальне річище. Проаналізовано репрезентовані у фаховій літературі наукові уявлення про проблемну сім'ю та узагальнено критерії віднесення сімей до розряду проблемних. Показано, що поряд із соціально-економічними і медичними велике значення мають соціально-психологічні критерії.

Описано найбільш поширені типи проблемної сім'ї – дисфункціональну, неблагополучну, кризову.

Ключові слова: проблемна сім'я, критерії віднесення до проблемних сімей, дисфункціональна сім'я, неблагополучна сім'я, кризова сім'я.

Проблема. Одним із пріоритетних напрямків державної політики України є державна сімейна політика. У сучасному інформаційному й динамічному світі істотно зростає кількість проблемних сімей, тобто сімей, неспроможних упоратися з функцією виховання власних дітей, а отже, належно ввести їх у соціум. Через це ряди сімей, які прийнято об'єднувати назвою “проблемні”, постійно поповнюються. Дія чинників, які призводять до збільшення кількості проблемних сімей, істотно посилюється в період активних реформ у суспільстві. І це не лише відомі економічні чинники: економічна нестабільність, інфляція, безробіття, бідність тощо. Одним з потужних неекономічних чинників є, зокрема, “вимушена інновація” суспільства, коли воно повсякчас перебуває в просторі постійних кількісних і якісних нововведень, тотального реформування суспільного життя. І не кожна сім'я здатна гідно витримати цей виклик.

Мета статті: проаналізувати представлені в науковій літературі підходи до типології проблемних сімей, узагальнити критерії типізації та сформулювати гіпотезу щодо соціалізувального потенціалу проблемної сім'ї.

Проблемні сім'ї та їхні особливості завжди привертали увагу осіб, так чи інакше відповідальних за соціалізацію прийдешніх поколінь. За С. Мінухіним, до проблемних належать сім'ї, в яких: 1) бодай один із батьків зловживає алкоголем, вживає наркотики, виявляє асоціальну, аморальну поведінку, вдається до кримінальних дій; 2) є звичними внутрішньосімейні конфлікти (міжпоколінні, між подружжям, між батьками і дітьми); 3) виховується хвора дитина; 4) відбулося розлучення [1]. Дослідник вживає термін “дисфункціональна сім'я” і досить детально описує психологічні проблеми таких сімей. Зокрема, він називає такі ознаки, як заперечення існуючих у сім'ї проблем; брак інтимності; активація почуття сорому як мотивації поведінки членів сім'ї; ригідні сімейні ролі; відмова від власного “Я” індивідуальних потреб та індивідуальної ідентичності на користь сімейної ідентичності; слабкі емоційні зв'язки та брак спілкування членів сім'ї; культивування сімейних міфів, які далекі від реальності; притлумлення сімейних конфліктів (страх відкрито їх розв'язувати); домінування песимістичних настроїв; брак взаємної турботи; неприязнь один до одного тощо [там само]. Усі такі сім'ї обтяжені певним негативним соціальним досвідом, однак не всі вони втрачають свою виховну й соціалізувальну силу. У зв'язку із цим П. П. Горностау у

статті “Парадоксальний сімейний баланс як умова рівноваги в проблемних родинах” виділяє три типи проблемних сімей: 1) гармонійно-стабільні (сім’ї, в яких є сімейні конфлікти й інші ознаки сімейної дисгармонії, однак ці порушення мають переважно ситуативний характер і успішно долаються); 2) проблемно-стабільні (для яких типові постійні конфлікти й дисгармонійні стани, та разом із цим вони виявляють зовнішні ознаки стабільності); 3) сім’ї, що розпадаються (в яких розгортаються некомпенсаторні конфліктні відносини, що зрештою стають причиною розпаду сім’ї) [2].

У науковій літературі психологічний зміст поняття “проблемна сім’я” має як широке, так і вузьке тлумачення. У загальному, широкому значенні “проблемною” вважається або будь-яка дисфункціональна сім’я, яка неналежно виконує або й зовсім не виконує базові сімейні функції, або неблагополучна сім’я, яка має низький рівень внутрішньосімейного психологічного комфорту. У вузькому значенні до “проблемних” відносять сім’ї, нездатні продуктивно вирішувати завдання розвитку дитини на тій чи тій стадії її розвитку.

Проблемність сім’ї дослідники – соціологи, психологи, терапевти – вивчають під різними кутами зору. Так О. Ю. Рацімор у праці “Соціально-психологічна підтримка сім’ї: профілактика неблагополуччя” аналізує численні *гострі* (смерть одного із членів сім’ї; звістка про подружню зраду; раптові доленосні зміни, що стосуються матеріального чи соціального статусу; втрата роботи; важке захворювання тощо) і *хронічні труднощі* (постійне й надмірне фізичне і психічне перевантаження у побуті та на виробництві, житлові проблеми, хронічний конфлікт між членами сім’ї, неможливість мати дитину і т. ін.), які загрожують життєдіяльності сім’ї [3].

Протягом усього життєвого циклу сім’я постійно стикається з проблемами, які або об’єктивно порушують життєдіяльність сім’ї чи одного з її членів, або суб’єктивно сприймаються ними як складні, а тому не можуть бути подолані самотійно (Е. Г. Ейдеміллер, В. Юстицькіс, В. І. Бойко). Такі ситуації, як правило, є або наслідком несприятливого впливу соціальних процесів та чинників макро- і мікрорівня (від війни, екологічної катастрофи, природного лиха, техногенної катастрофи, етнічних конфліктів тощо до організаційних конфліктів та конфліктів із сусідами), або результатом дії горизонтальних і вертикальних стресорів (макро- і мікротруднощів, які на даний час оцінюються як неунікні й нерозв’язувані, з яких немає виходу).

Беручи до уваги ці показники, можна визначити коло проблемних сімей, які найімовірніше почуваються нестабільно і потребують психологічної допомоги:

1) сім'ї, що проживають у небезпечному регіоні (локального збройного чи етнічного конфлікту; екологічного, економічного неблагополуччя тощо), постраждали від стихійного лиха, техногенної катастрофи тощо);

2) сім'ї на різних етапах життєвого циклу (молоде подружжя без дітей, в очікуванні дитини, з новонародженою дитиною, з дитиною-дошкільником, дитиною-школярем, підлітком і т. ін.);

3) сім'ї з проблемним членом (інвалідом, що має соматичне, психічне, інфекційне захворювання, з девіантною поведінкою та ін.); неповні сім'ї (що залишилися без матері або батька в результаті їхньої смерті чи розлучення; сім'ї самотньої матері, бездітні);

4) багатодітні сім'ї;

5) сім'ї з прийомними дітьми;

6) альтернативні сім'ї (другий, пробний або цивільний шлюб; сім'я, що проживає роздільно; гомосексуальна сім'я; конкубінат тощо) [4].

Один з підходів до визначення критеріїв проблемної сім'ї висвітлюється в працях А. С. Співаковської, котра досліджувала так звані дисгармонійні сімейні союзи і сформулювала сім законів, виконання яких гарантує гармонійні стосунки та сприятливу атмосферу в сім'ї, а відтак і успішне виховання дітей [5].

Перший закон – закон об'єднання – передбачає, що саме об'єднання в шлюбі чоловіка і жінки містить у собі потенційний конфлікт. Під конфліктом розуміється ситуація, коли при взаємодії один з одним подружжя перебуває в різних позиціях через свій дошлюбний досвід і різницю в зусиллях, які докладаються для реалізації цілей об'єднання на різних етапах спільного життя. Спроба об'єднання неминуче наштовхується на початкову роз'єднаність, зумовлену відмінностями між чоловіком і жінкою. Ця проблема розв'язується, якщо подружжя не схильне вбачати причину у власній неспроможності або неспроможності чи впертості шлюбного партнера.

Другий закон – *злиття і межі* – наголошує на тому, що під час створення сімейної спільності виникає суперечність між двома потребами: у злитті і збереженні особистісних меж. Гармонійні сімейні стосунки припускають динамічну рівновагу як результат боротьби суперечливих тенденцій: зусиль щодо досягнення згуртованості сімейної групи та прагнення зберегти індивідуальну автономію. Сімейна структура може зруйнуватися, якщо потреба одного з подружжя у злитті або відокремленості належним чином не задовольняється, ігнорується партнером.

Третій закон – закон *взаємного доповнення, або компліментарності* – стверджує, що стабільність і гармонія сімейних відносин забезпечуються взаємодоповненням, узгодженням, компліментарністю особистісних рис. Згідно з ним союз подружжя з полярними рисами характеру (наприклад схильністю до підпорядкування в одного і прагненням до лідерства в іншого) є стабільнішим.

Четвертий закон – співвідношення цілей і планів – наголошує: у гармонійному сімейному союзі особистісні цілі подружжя узгоджені, а життєві плани несуперечливі. У проблемній сім'ї один з подружжя може відмовитися від особистісного плану заради інтересів сім'ї, і це не може не викликати в нього негативні емоції, втому та втрату радості від сімейного життя.

П'ятий закон – пізнання – полягає в тому, що в сімейному контакті для досягнення гармонії необхідно постійно пізнавати близьку людину, адже твердження, що ми когось добре знаємо, є помилковим і неконструктивним.

Шостий закон – розуміння і прийняття – наголошує: гармонійна родина спілкується “без масок”. Кожен її член може розраховувати на розуміння і допомогу, бути впевненим, що інші не тільки прагнуть його зрозуміти, а й готові приймати його таким, яким він є, підтримувати. Якщо сімейна атмосфера стає такою, що кожен член сім'ї змушений “носити маски”, то виникає емоційна напруга, а спілкування стає нещирим, неприродним, некомфортним. Сім'я перетворюється на театр, де кожен грає роль, нав'язану йому сімейним союзом.

Сьомий закон – закон емоційної зрілості й відчуття відповідності – передбачає готовність до емоційної віддачі, здатність любити інших, пріоритет “віддаю” над “отримую”. Емоційно незрілі люди часто вимагають від інших значно більше, ніж дають самі, і при цьому почуваються ображеними й недолюбленими. Тож альтернативу спонтанній емоційній поведінці становить поведінка відповідальна, яка насамперед передбачає турботу і вияви поваги до емоційних станів партнера, інших людей.

Порушення означених законів призводить до різноманітних сімейних дисфункцій і дисгармоній, через які кожна сім'я по-своєму нещаслива. Та найпоширенішими, на думку А. С. Співаковської, є вісім типів таких нещасливих сімей:

1. “Зовні спокійна сім'я” – сім'я, в якій не прийнято пред'являти один одному щирі почуття. Почуття відповідальності істотно превалює над спонтанністю, тому сімейні відносини впорядковані, а обов'язки педантично виконуються. Негативні емоції й почуття блокуються, глибоко приховуються, і тривале їх блокування зрештою призводить до депресії, туги, нудьги і т. ін.

2. “Вулканічна сім'я” – сім'я, в якій емоційна безпосередність і спонтанність переважають над відповідальністю. Відносини в родині відкриті, але й надміру мінливі; часто з'ясовуються стосунки, в яких любов і ненависть крокують поряд. Діти в такій сім'ї перебувають у стані емоційного перевантаження, бурхливі сварки між батьками сприймаються ними як загроза стабільності й душевному комфорту.

3. “Сім'я-санаторій” – найтипівіший приклад сімейної дисгармонії. Така сім'я розвивається як симбіоз, в якому один із членів сім'ї (дорослий

чи дитина) змушує інших оточувати його увагою, оберігати від реальних і уявних небезпек, постійно опікуватися ним. Члени сім'ї об'єднуються для цього на засадах колективного самообмеження (наприклад, обмежують контакти з друзями, відмовляються від звичних уподобань і потреб тощо). Закритість сім'ї сприяє фіксації на питаннях здоров'я, негараздах і небезпеках, а відтак формується невротична особистість або, навпаки, бунтівник, який протестує проти поневолення турботою і бажає якнайшвидше покинути свою родину.

4. "Сім'я-фортеця" – ще один тип закритої проблемної сім'ї, яка психологічно озброюється проти всіх, хто не включений у сімейне коло (у подружжя виникає виражене, посилене почуття "ми"). В основі сімейного союзу – уявлення про жорстокий світ і людей як носіїв зла й агресії. Такі ворожі почуття переносяться на зовнішній світ, трансформуються у відповідну поведінку. У таких сім'ях життя жорстко регламентоване, внутрісімейна атмосфера позбавлена тепла, безпосередності, близькості, спостерігається сильний диктат батька чи матері. Дитину люблять "умовно", тобто тоді, коли її поведінка відповідає висунутим вимогам. Через це вона неминуче потрапляє в ситуацію внутрішнього конфлікту, спричиненого зіткненням позиції батьків, власних позиції і досвіду та вимог навколишнього світу.

5. "Сім'я-театр" – утримує стабільність сімейних відносин за рахунок специфічного, демонстративного, "театралізованого" способу життя. Емоції бурхливі, але неглибокі, багато що робиться "напоказ". Наприклад, назовні демонструється любов до дитини, та діти гостро відчувають брак справжньої близькості, що батькам не до них. Вони ростуть черствими й егоцентричними.

6. Сім'я "третьої зайвий". Ідеться про сім'ї, де батьківство несвідомо сприймається як перешкода для подружніх відносин. Стиль дитячо-батьківських відносин формується за типом прихованого неприйняття. У таких сім'ях діти відчувають власну неповноцінність і водночас сильну емоційну залежність від батьків (вони хворобливо переживають розлуку з батьками, важко пристосовуються до нових груп).

7. "Сім'я з кумиром". У таких сім'ях виховання дитини є головним чинником, який скріплює сім'ю. Турбота про дитину об'єднує подружжя, оскільки батьки переносять не реалізовані в подружньому контакті почуття на дитину. Дитина стає центром сім'ї, об'єктом гіперопіки, підвищеної уваги. Всі бажання дитини негайно виконуються. У батьків, що приносять себе в жертву потребам дитини, існує несвідоме бажання перешкоджати дорослішанню дитини; вони беззастережно зберігають і підтримують її інфантильні прояви. У сім'ях такого типу діти виростають пасивними, несамостійними. Стикаючись із позасімейним оточенням, ці діти вимагають до себе підвищеної уваги і, якщо не отримують її, приписують оточенню жорстокість і несправедливість.

8. “Сім’я-маскарад”. Для сім’ї цього типу характерна неузгодженість життєвих цілей та планів подружжя. Кожен з батьків висуває до дитини різні вимоги, які суперечать одна одній. Тож світ сім’ї дитина сприймає як чергування різних масок (маска суворого, гіпертурботливого батька змінюється маскою матері, яка все прощає). Такий “калейдоскоп” змін викликає у дитини почуття тривожності і розщеплення самооцінки [5].

М. А. Галагузова поділяє проблемні сім’ї за рівнем їхньої соціальної адаптації:

1. Благополучні сім’ї, які успішно виконують свої функції і практично не потребують підтримки соціального педагога. У разі виникнення проблем їм достатньо разової допомоги в рамках короткострокової терапії.

2. Сім’ї групи ризику, які характеризуються наявністю деякого відхилення від норм, наприклад: неповна сім’я, малозабезпечена сім’я і т. ін. Вони справляються із завданнями виховання дитини, але для цього їм доводиться докладати неабияких зусиль.

3. Неблагополучні сім’ї, що мають низький соціальний статус в тій чи тій сфері життєдіяльності, не здатні виконувати покладені на них функції.

4. Асоціальні сім’ї, де батьки ведуть аморальний, протиправний спосіб життя і де вихованню дітей, як правило, узагалі не приділяється уваги; житлово-побутові умови цих сімей украй погані [6].

Б. М. Алмазов, з’ясовуючи причини появи “важких” дітей, також виділяє чотири типи проблемних сімей:

1. Сім’ї, яким бракує виховних ресурсів, неповні сім’ї; сім’ї з недостатньо високим загальним рівнем розвитку батьків, які не мають можливості надавати допомогу дітям у навчанні; сім’ї, де багато часу витрачають на підтримку матеріальних статків і відтак створюють небажане тло для виховання дітей.

2. Конфліктні сім’ї: у таких сім’ях діти, як правило, демонстративно конфліктні, неврівноважені; старші діти, протестуючи проти наявного конфлікту, стають на бік одного з батьків.

3. Морально неблагополучні сім’ї. Для членів такої сім’ї характерні відмінності у світогляді і принципах організації сім’ї, прагнення досягти своїх цілей на шкоду інтересам інших, прагнення підпорядкувати їх своїй волі.

4. Педагогічно некомпетентні сім’ї. Наслідками виховання в таких сім’ях можуть стати бездоглядність, безініціативність, сліпе підпорядкування тощо [7].

Американський соціолог і демограф У. Гуд за критерії віднесення сім’ї до розряду проблемних визначає розрив сімейної єдності і порушення структури соціальних ролей, тобто такі ситуації, коли члени сім’ї не

виконують свої рольові функції. На цій підставі він пропонує таку типологію форм проблемної сім'ї: неповна сімейна група (неповна сім'я з дітьми, сім'я з дітьми поза шлюбом); відхід із сім'ї одного з подружжя, відсутність контактів у сім'ї, через що вона стає нездатною виконувати рольові обов'язки щодо надання емоційної підтримки; дезорганізація сім'ї внаслідок зовнішніх подій (війна, ув'язнення, стан депресії); дезорганізація сім'ї, пов'язана з внутрішньою катастрофою, котра є причиною невиконання рольових функцій не з власного бажання (розмова чи фізична патологія дітей або батьків) [8].

При віднесенні сімей до розряду проблемних педагоги рекомендують орієнтуватися на такі базові критерії, як конфліктність (дисфункціональність) сім'ї, асоціальність або неблагополучність, наркологічні проблеми членів сім'ї, протиправна поведінка членів сім'ї, розпад сім'ї.

Для конфліктної (дисфункціональної) сім'ї характерні шкідливі звички, "заплутані" відносини між її членами, невідповідність між їхніми словами і діями. Прикладами таких сімей можуть бути: сім'я з чоловіком-батьком (вітчимом), який перебуває на периферії сімейного поля; роз'єднана, конфліктна сім'я; сім'я з хронічною неприязню між окремими її членами, старшим і середнім поколіннями, між родичами з боку матері і з боку батька. Усе це спричинює нерозуміння й суперечливі почуття в дітей, дезорієнтує їх, викликає в них неадекватні реакції. Спілкування між дорослими і дітьми в цих сім'ях має дефіцитарний характер, йому бракує турботливості, гумору, радості співпереживання. У міжособистісних стосунках домінують роз'єднаність, неприязнь, взаємне перекладання провини, активне небажання членів сім'ї обговорювати сімейні проблеми з будь-ким з оточення. Саме тому така сім'я уникає соціальної підтримки (з боку школи, служб соціального захисту, сусідів, друзів).

Для сім'ї, що розпалася, характерне поєднання неприязних стосунків із застиглими, що сягають у минуле, конфліктами. Досить часто така ситуація ускладнюється ще й тим, що члени "сім'ї, що розпалася", змушені, як і раніше, проживати спільно; це посилює конфліктність і робить стосунки патологічно залежними. Не менш конфліктною за своїми наслідками є і та ситуація, коли через поведінку дитини, пов'язану з уживанням алкоголю або наркотиків, зберігається порочне замкнене коло відносин. Наприклад, кожного разу, коли син приходив із запахом алкоголю або ознаками наркотичного сп'яніння, мати телефонує батькові, який живе окремо, і вимагає від нього втручання. Не виключено, що за цим стоїть не усвідомлюване підлітком бажання відновити відносини між батьками. У багатьох випадках можна спостерігати, що діти і підлітки можуть вдаватися до вживання наркотичних засобів для своєрідного "шантажу" дорослих і демонстрації їм своїх очікувань. При цьому вони, як правило, не усвідомлюють, що таким чином лише намагаються змінити конфліктну сімейну ситуацію.

Для асоціальної або неблагополучної сім'ї з наркологічними проблемами і протиправною поведінкою членів сім'ї характерне насамперед поєднання затяжних, конфліктних внутрішньосімейних стосунків з криміногенною і наркологічною обтяженістю. Така сім'я часто почувається ізольованою, позбавленою підтримки з боку інших сімей у будинку чи мікрорайоні, причому спостерігається тенденція до зростання й поглиблення соціальної ізоляції. Діти, які зростають у такій родині, переживають різні форми утиску: роз'єднаність та емоційну байдужість з боку батьків, занедбаність і насильство, почуття провини і сорому за поведінку інших членів сім'ї, наприклад, алкоголізацію матері або батька. Вони змушені керуватися у своїй поведінці і своїх стосунках "подвійним стандартом правил" – аморальним як нормою поведінки всередині своєї сім'ї та моральними вимогами, визначеними правилами поведінки поза сім'єю – у школі, в спілкуванні з іншими. У такій ситуації діти прагнуть перенести стиль внутрішньосімейних "зразків" поведінки на свої взаємини з оточенням [4].

Висновки. Отже, вплив складних життєвих обставин на сучасну сім'ю зачіпає різні сфери її життєдіяльності і призводить до порушення основних функцій сім'ї: виховної, господарсько-побутової, сексуально-еротичної та ін. Ці порушення неминуче впливають на благополуччя членів сім'ї, не дають їм можливості належним чином задовольняти свої потреби, викликають стан внутрішньої напруженості та дискомфорту, стають джерелом соматичних, нервово-психічних і поведінкових розладів, гальмують розвиток особистості. Значущість ситуації для сім'ї в цілому і кожного її члена може певною мірою відрізнятись. Кожна сім'я протистоїть проблемам по-своєму. Для одних наслідком несприятливих впливів буде наростання порушень у житті сім'ї: підвищення конфліктності, зниження задоволеності сімейним життям, хвороби, розлучення тощо. Інші, навпаки, посилюють свою згуртованість та примножують зусилля для подолання кризи і збереження сім'ї. І те, як саме – із відчутними втратами чи, навпаки, із збагаченим досвідом – проблемна, кризова сім'я вийде зі стану сімейної кризи, значною мірою залежить від таких системних характеристик сім'ї, як соціально-психологічний і соціалізувальний її потенціал, у тому числі соціальний імунітет до проблем і труднощів, з якими вона стикається.

Насамкінець зазначимо, що на сучасному етапі розвитку Української держави з усією очевидністю постає потреба усвідомлення та переосмислення змін соціально-економічного, політичного, демографічного, національного і духовного життя людей, зокрема пошуку шляхів для покращення умов функціонування сім'ї.

Література

1. *Минухин С.* Множество моих голосов / Сальвадор Минухин // Эволюция психотерапии. Т. 1: “Семейный портрет в интерьере”: семейная терапия / пер. с англ. Т. К. Кругловой. – М.: Независимая фирма “Класс”, 1998. – С. 18–35.
2. *Горностай П. П.* “Парадоксальный семейный баланс” как умова рівноваги в проблемних родинах / П. П. Горностай // Психологічні перспективи. – 2010. – Спецвипуск. – С. 34–41.
3. *Рацимор А. Е.* Социально-психологическая поддержка семьи: профилактика неблагополучия : монография / А. Е. Рацимор. – М., 2006. – 151 с.
4. *Эйдемиллер Э. Г.* Психология и психотерапия семьи / Э. Г. Эйдемиллер, В. Юстицкис. – СПб. : Питер, 2002. – 656 с.
5. *Спиваковская А. С.* Как быть родителями? / А. С. Спиваковская. – М.: Педагогика, 1986. – 160 с.
6. Социальная педагогика: Курс лекций / под общ. ред. М. А. Галагузовой. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 416 с.
7. Основы психологии семьи и семейного консультирования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / под общ. ред. Н. Н. Посысоева. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – 328 с.
8. *Гуд У.* Семья как объект философского и социологического исследования / Уильям Гуд. – М., 1972. – 306 с.

Склярук А. В. Проблемная семья и критерии ее идентификации

Показано, что в современном обществе возрастает количество семей, не способных выполнять функцию воспитания детей. Сделана попытка комплексно рассмотреть проблемную семью – как первичную социальную группу, где ребенок приобретает первый социальный опыт, и как базовый институт социализации, который направляет этот опыт в просоциальное русло. Проанализированы представленные в специальной литературе научные представления о проблемной семье и обобщены критерии отнесения семей к разряду проблемных. Показано, что, кроме социально-экономических и медицинских, большое значение имеют и социально-психологические критерии. Описаны типичные проблемные семьи – дисфункциональная, неблагополучная, кризисная.

Ключевые слова: проблемная семья, критерии отнесения к проблемным семьям, дисфункциональная семья, неблагополучная семья, кризисная семья.

Skliaruk A. V. Problem family and criteria for its identification

In the modern society there are a growing number of families who cannot cope with the function of educating their children. An attempt has been made to apply a comprehensive approach to problem family and consider it both as a primary social group where a child gains its first social experience and as a basic socialization institute which channels that experience in the pro-social track. Scientific views on problem families presented in the specialized literature have been analyzed, and the criteria for defining problem families have been synthesized. It is shown that apart from socio-economic and medical criteria social-psychological ones are of great importance. Typical problem families – dysfunctional, defective and crisis ones – are described.

Key words: problem family, problem family criteria, dysfunctional family, defective family, crisis family.